

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Ali Haydar Bey'e Ait Levhanın İncelenmesi

Nihat KAĞNICI

Öğretim Görevlisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi,
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Konya, Türkiye
ORCID: orcid.org/0000-0002-5092-133X, Email: nkagnici@gmail.com

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 08/11/2022

Kabul: 26/12/2022

Yayın: 30/12/2022

Anahtar Kelimeler:

Hüsn-i hat

Sami Efendi

Ali Haydar Bey

Tâ'lik

Cezm

Arap harflerinin estetik kural ve kaidelere uygun olarak yazılmasına güzel yazı manasında "Hüsn-i hat" veya "hat sanatı" adı verilmiştir. Hat sanatının doğuşundan itibaren birçok yazı çeşidi ortaya çıkmıştır. Bu yazılardan bazıları rağbet görmüş, bazıları ise tamamen kullanım dışı kalmıştır. Günümüzde on bir çeşit yazı kullanılmakla beraber hat sanatımızın ana karakterini oluşturan yazı çeşitleri "aklam-ı sitte" olarak adlandırılan altı çeşit yazıdan oluşmaktadır. Bu yazılardan sonra en meşhur olanı ise hiç şüphesiz kendine özgü tavrı ve estetik özellikleriyle tâ'lik yazıdır. Tâ'lik yazı 8. yüzyılın ikinci yarısında İran'da doğup gelişmiş ve Osmanlı'lara 15.yüzyıl da gelmiştir. 18.yüzyıldan itibaren ise Türk şivesine bürünerek hattat Yesari Mehmed Esad Efendi ve oğlu Yesarizâde Mustafa İzzet Efendi eliyle Türk tâ'lik yazı mektebi ortaya koyulmuştur. Türk tâ'lik mektebi son büyük temsilcisi olan Hattat Sami Efendi tâ'lik hocası Ali Haydar Bey'dir. Bu büyük hattatımızın tanıtılması ve Konya Bölge Yazma Eserler koleksiyonunda bulunan bir eserin incelenmesi ve bu kültürel mirasımızın gelecek nesillere aktarılması maksadıyla bu makale kaleme alınmıştır.

Investigation of Ali Haydar Bey's Plate Found in Konya Regional Manuscripts Library

ArticleInfo

ABSTRACT

ArticleHistory

Received: 08/11/2022

Accepted: 26/12/2022

Published: 30/12/2022

Keywords:

Hüsn-i hat

Sami Efendi

Ali Haydar Bey

Tâ'lik

Cezm

The writing of Arabic letters in accordance with aesthetic rules and rules is called "Hüsn-i hat" or "Hat Sanatı" in the sense of beautiful writing. Since the birth of arabic calligraphy, many types of writing have emerged. Some of these articles were popular, while others were completely out of use. Although eleven types of writing are used today, the types of writing that constitute the main character of our calligraphy consist of six types of writing called "aklam-ı sitte". After these writings, the most famous one is undoubtedly the tâ'lik script with its unique attitude and aesthetic features. Tâ'lik script was born and developed in Iran in the second half of the 8th century and came to the Ottomans in the 15th century. From the 18th century onwards, the Ottoman tâ'lik script was introduced by the calligrapher Yesari Mehmed Esad Efendi and his son Yesarizâde Mustafa İzzet Efendi, adopting a Turkish accent. Calligrapher Sami Efendi, who was the last great representative of the Ottoman tâ'lik school, was Ali Haydar Bey. This article has been written in order to introduce this great calligrapher and to examine one of his works in the Konya Region Manuscripts collection and to transfer this cultural heritage to future generations.

Atf/Citation:

Kağnıcı N. (2022), Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Ali Haydar Bey'e Ait Levhanın İncelenmesi, *Nigarhane Dergisi*, 2, 53-62.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ¹

Mimaride, yazım metinlerinin bulunduğu alanlarda, mezar taşlarında, dekoratif levhalarda yer bulan hat sanatımız tarihsel süreçte devletin önde gelenleri tarafından desteklenmiş ve bu alanda geçmişten geleceğe bir köprü vasfı taşıyan sanat eserleri ortaya çıkmıştır.

Tâ'lik yazı, Aklam-ı Sitte'den başka en rağbet gören yazı olarak İran'da ortaya çıkmış, İslam coğrafyasında özellikle 15. yüzyılda Osmanlı'ya gelerek doruk seviyeye ulaşmış bir yazı çeşididir. Osmanlı'da yeniden yorumlanarak farklı bir estetik ve üslup kazanmış dolayısıyla Türk tâ'lik mektebi ortaya çıkmıştır.

Hat sanatı ve onun çevresinde gelişen tezhip, ebru, cilt gibi geleneksel sanatlarımız pek çok müze ve kütüphanelerde sergilene gelmiş hatta özel koleksiyonlar vasıtasıyla korunarak günümüze ulaşmıştır. Geçmişten geleceğe estetik bir üslup kazanmış olan yazılar, çağımızda bu sanatı icra eden hattatlar tarafından yazılmaya ve usta çırak ilişkisiyle nesilden nesile aktarılmaya devam etmektedir.

YÖNTEM

Makalemizin ana teması, Ali Haydar Bey'in hayatı ve onun yazdığı zerendud celi tâ'lik hat levhasının sanat açısından incelenmesidir. Tekke ve zaviyelerin kapanması ile Ankara Etnografya Müzesi'nden Konya Yazma Eserler Kütüphanesine devr olunan hat levhalarından biri olan zerendud tekniği ile yazılmış olan levha Ali Haydar Bey'in hat yazıları arasında Türk tâ'lik mektebinin özelliklerini yansıtan nadide bir eserdir.

Çalışmanın ilk bölümünde hat sanatının tarihsel süreçteki gelişimi, kullanım alanları ve tâ'lik hat ile ilgili bilgilere değinilmiştir.

İkinci bölümde ise çalışmanın ana merkezini oluşturan Hattat Ali Haydar Bey'in hayatı ve sanat kimliği hakkında bilgilere değinilecektir. Çalışma kapsamını belirlerken Ankara Etnografya Müzesinden Konya Bölge Yazma Eserler'e devrolunan 220 adet hat levhası taranarak içerisinden celi tâ'lik yazılar seçilmiştir. Bu doğrultuda Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi koleksiyonunda bulunan Ali Haydar Bey'e ait olun Zerendud levhanın ayrıntılı analizlerine başvurulmuş, Ali Haydar Bey'in yetiştirdiği öğrencilerinden Hattat Sami Efendiye atfedilen yazılar arasında çeşitli mukayeseler ile bir değerlendirme yapılacaktır.

Üçüncü bölümde; incelen eserin genel bir değerlendirmesi yapılarak sonuca ulaşılabilecektir.

Kütüphanede çalışmalar yapılarak eserle ilgili bilgiler toplanmış, eserin fiziki incelemeleri yapılarak fotoğraflanmış ve ölçüleri alınmıştır, eser içeriği okunarak detaylandırılmıştır. Eserin hattatı hakkında bilgiler toplanarak kaydedilmiştir.

Eser, tâ'lik yazıda son dönem önemli hattatlardan biri olan ve aynı zamanda Ali Haydar Bey ile meşk etmiş olan Sâmî Efendi'nin yazılarının harf özellikleriyle kıyas edilmiş ve dönemsel olarak harf ve istif gelişimi değerlendirilmiştir.

1. HAT SANATININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE TALİK HATTI

Hat sanatı, Arapça hat kökünden gelen ve yazı, çizgi, çığır, yol gibi manalara gelmekte olup ayrıca arap yazısını estetik ölçülerle güzel yazı yazma sanatı olarak yorumlanabilir. Kaynaklarda genellikle "Cismânî aletlerle meydana getirilen ruhani bir hendesedir" ifadesiyle tanımlanan hat sanatımız, kendine has uygun bir estetik anlayış çerçevesinde yüzyıllar boyunca gelişerek yazılagelmiştir.

Arap yarımadasında kullanılan yazının çıkışı ve menşei hakkında kaynaklarda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu bilgiler hakkında kesin hükümler bulunmasa da genel olarak konu hakkında verilen bilgiler üç ana grup halinde maddelenmektedir.

1. Yazının ilahi olarak Allah tarafından ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'e gönderildiğidir.
2. "Himyeri" yazıdan türediği şeklindedir.
3. Arap yazının "Nabat" yazısının farklılaşması ile oluşmuştur.

Günümüzde kabul gören görüş "Nabat" yazısının geliştirilmesiyle elde edildiği şeklindedir.

¹ Bu Çalışma yazının "Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Celî Ta'lik Hat Levhalarının Hüsn-i Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi" isimli tezinden türetilmiştir.

İslâmiyet ile birlikte yazının ehemmiyeti artmış okuma ve yazma halk arasında teşvik edilir hale gelmiştir.

Hazreti Ali (r.a.) tarihte hattat olarak anılan ilk kişidir. Hat sanatına hazırlık aşamasındaki tüm işlemler (kalem açma, mürekkebin kıvamı gibi) için bilgi verip, bunlara ek olarak yazının satır ve harf aralıkları hakkında da temel bilgiler vermiştir. Bu şekilde hat sanatında istif ve kompozisyon unsurlarına dikkat çekilmesine ve hat sanatının doğup gelişmesine çok büyük katkı sağlamıştır (Boydış-1994). İslamiyet'in ilk zamanlarında "Nabat" üslubun değişik karakterlerdeki iki farklı şekli gelişme göstermiştir. Bunlar köşegen ve daha sivri formda resmî işlerde kullanılan "Cezm" adı verilen yazı, diğeri ise halkın günlük hayatta kullandığı yuvarlak hatlı "Meşk" isimli yazı idi (Derman-1997).

"Meşk" ismindeki yazı Aklam-ı Sitte'nin oluşmasında temel teşkil eden yazı çeşidi olmuştur. Bu yazılar yazıldığı şehre nispet edilerek isimler almışlardır. Örneğin Mekke'de yazılan yazılara Mekki, Medinede yazılan yazılara Medeni ismi verilmiştir. Tarihsel gelişim sürecinde resmi işlerde kullanılan "Cezm" ismindeki yazı Hz. Ali (r.a.) tarafından düzenlenerek Kufe'de "Kufi" ismi ile adlandırılmıştır (Alparslan-2016). (Resim 1)

Resim 1: Kûfi Hattıyla yazılmış bir Kur'an-ı Kerim sayfası

VIII. Yüzyıl (İÜ. Kütüphanesi 6828)

Emeviler döneminde ise Şam'da gelişmesi ve yazımı ivme kazanan "Meşk" adındaki yazıdan farklı hat türleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yazı çeşitlerinde belirleyici ana unsur kalem ağzı ölçüsü olmuştur. Oluşan farklı hat çeşitleri arasında celi ismi ile adlandırılan büyük ölçüdeki kalemler ile yazılan yazılar ve resmi yazışmalarda kullanılması yaygın olan Tomar ilk bilinen örnekler arasında yer alır.

Abbasilerin başlangıç dönemlerinde yaşamış olan vezir İbn Mukle (ö.328/940) bu döneme kadar yorumlanan harf geleneklerinden farklı olarak kalem ölçüsünden ziyade yazı ölçüsünün temel alındığı bir ölçü sistemini geliştirmiştir. Kalemle koyulan noktayı temel alan bu ölçü sistemi ile artık yazı çeşitlerine göre harflerin ölçüsü belirlenmeye başlamıştır.

İbn Mukle'den sonra gelen, onun geleneğine bağlı kalarak İbn Mukle'nin yazılarını taklit eden İbn el-Bevvab onun tarzını geliştirmiş ve yazıya yeni bir bakış açısı geliştirmiştir (Berk-2022).

İbn el-Bevvab'dan iki yüzyıl sonra gelen Yâkut el-Musta'sımî (ö. 698/1298) ise İbn el-Bevvab'ın yazı stilini geliştirerek "Aklâm-ı Sitte" (Altı yazı çeşidi)'nin kural ve kaidelerini oluşturmuştur. Bu yazı çeşitleri Sülüs, Nesih, Muhakkak, Reyhânî, Tevkî ve Rikaa şeklinde isimlendirilmiştir. Ayrıca Yâkut el-Musta'sımî kalemin ucunu eğri keserek yazıdaki estetik unsurların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Derman-1997).

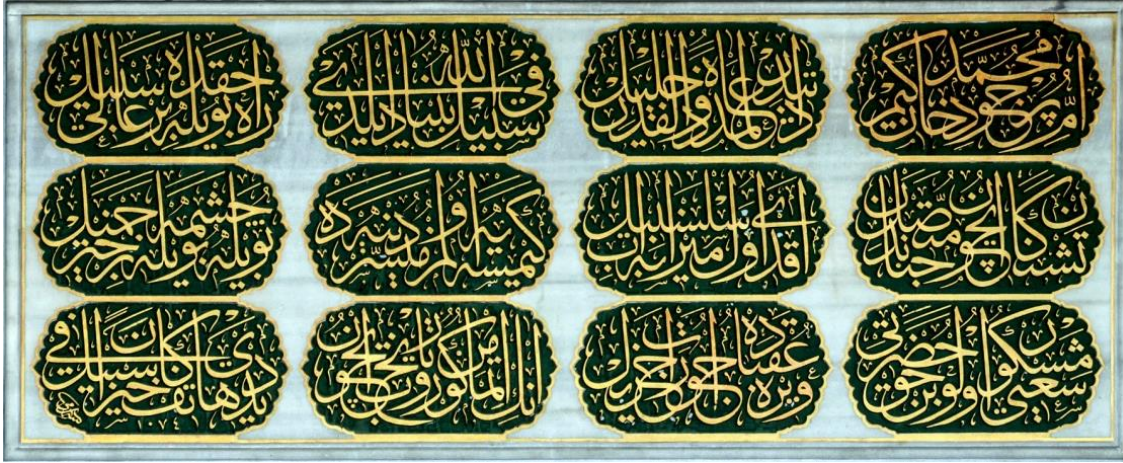
Hat sanatı en parlak devrini 15. Yüzyılda yaşamıştır. Özellikle İstanbul'un fethiyle Payitahta gelen sanatçılar vasıtası ile çeşitlenen ve güzelleşen yazı temel değişim noktasını II. Bayezid döneminde Şeyh Hamdullah ile yaşamıştır.

Osmanlı'nın ilk yıllarında Yâkut el-Musta'sımî üslûbu ile yazılan yazı II. Bayezid'in Şeyh Hamdullah'tan dönem zevkine uygun bir yazı istemesi ile yeni bir arayış içerisine girilmiştir. Yakut'a ait eserleri estetik bir yorumlamaya tabi tutan Şeyh Hamdullah kendine has zevkini de yazıya yansıtarak Türk üslubu yazı mektebini ortaya koymayı başarmıştır. "Şeyh üslûbu" denilen bu yazı ile Yâkut el-Musta'sımî devri kapanmıştır (Derman-

1997).

15. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Ahmed Şemseddin Karahisârî (ö.875/1556) Yâkut mektebinde yazılar yazarak Şeyh Hamdullah tarzının önüne geçmiştir. Karahisârî, Yâkut'un tarzını yeniden yorumlamış, harf ve kelimelere farklı bir biçim anlayışı getirmiştir. Bunun yanı sıra harf ve kelimelerle yeni bir oran, istif ve sayfa tasarımı şekli ortaya koymuştur. Fakat bu yeni anlayış Şeyh mektebi karşısında varlığını sürdürememiştir (Serin-2019).

Celi Sülüs yazıda en önemli devirlerden biri Mustafa Rakım Efendi ile yaşanmıştır. H.1171/1758 yılında Ordu Ünye'de doğmuştur. Hattat celi sülüs yazı ve tuğra'nın anatomisinde değişiklikler yaparak kendi mektebini oluşturmuştur. Hattat'ın ağabeyi aynı zamanda hocası yine mekteb sahibi olan İsmail Zühdi efendidir (ö.1221/1806). Mustafa Rakım harfleri yeniden karakterize etmiş, harflerin büyüklük dengesini oluşturmuş aynı zamanda istif içerisinde bulunan harf hareke ve yoğunluk dengelerine yeni bir bakış açısı getirerek kendi mektebini oluşturmuştur. Yazıda yaptığı bu değişiklikler hat sanatı literatüründe "inkılap" olarak değerlendirilmiştir (Berk-2022).

Resim 2: Yeni Cami Sebîli Kitâbesi- Sami Efendi (Berk-2019)

Hattat Sami Efendi hem celi tâ'lik hem de celi sülüs yazı kaleminde önemli bir yer teşkil eder. Çoğunlukla sarı (zırnık) mürekkebi ile siyah renk kağıt üzerine yazılar yazmıştır. Müze ve koleksiyonlarda Zerendud tekniği ile yazılmış yazıları ve mimari üzerinde yazıları bulunmaktadır. Bu yazılardan en meşhuru Yeni Câmî Sebîli kitâbesidir. Celi sülüs tarzında oluşturulmuş kitâbede, üstad celi sülüs yazının bütün ayrıntılarını göstermiştir. Bu kitâbe günümüzde hattatlar arasından kaynak olarak kullanılan önemli bir vesikadır. Hattat Sâmî Efendi, celi sülüs ve tuğra yazımında Mustafa Râkım'ı, celi tâ'lik yazıda ise Yesârîzâde Mustafa İzzet mektebinde yazmayı tercih etmiş, âdeta onların yazısında olan boşlukları tamamlamıştır.

Aklâm-ı Sitte, yani altı yazı çeşidi dışında gelişen kufî, divânî, celi divânî, rik'a ve tâ'lik gibi yazılarda mevcuttur. Sözlükte "Asma, asılma askıda bırakma, ilişirme" gibi anlamları olan tâ'lik yazı İran'da doğmuş bir yazı çeşidi dir. Üslupsal özellik olarak literatürde kırlangıç kanatlarını andıran şekilde örneklendirilen bu yazı gelişmiş bir estetik forma sahiptir. Tâ'lik yazı sülüs ve nesih yazıdan sonra İslâm dünyasında sıklıkla kullanılmıştır (Serin-2019).

Tarihte tâ'lik yazının çıkış noktası Timur ve Şahrüh devri sanatkarların'dan olan Mîr Ali Tebrizi (ö.850/1446) olarak gösterilmektedir. "Menâkıb-ı Hünerverân" müellifi Mustafa Âli: bu çıkış noktasını "Mîr Ali Tâ'lik yazıya yeni bir çehre kazandırdı. Onu Müstakîl bir hat haline getiren ilk tâ'lik hattatıdır" ifadesi ile literatüre kazandırmıştır.(Serin-2019) Safevîler devrinin ünlü tâ'lik hattatı ve şâiri ayrıca Türk tâ'lik sanatında da önemli bir yere sahip olan Mîr İmâd el-Hasenî (ö.1024/1615) Kazvin'de doğmuştur. Türk sanatçılar tarafından üslubu kabul gören Mîr İmâd hat sanatında ki ustalığı ve mahareti sebebiyle kendinden sonra gelen usta hattat ve sanatkarlara "İmâd-ı Rûm" (Anadolu İmâdı) isminin verilmesine vesile olmuştur (Derman-2014).

Fatih devrinde Osmanlı topraklarında boy gösteren bir yazı çeşidi olan tâ'lik hattı özellikle ilmiye sınıfında

resmi yazı dili olarak tercih edilmiş vakıf dairelerinde, kadı ve şer'îye sicillerinde kullanılmıştır (Özcan-1996).

Mîr İmâd'ın yazı tarzının Anadolu topraklarında boy göstemesi Seyyid Mevlevî tarafından olmuştur. Buhara Türklerinden olan Seyyid Mevlevî (ö.1057/1647) Mîr İmâd'dan meşk ettiği tâ'lik hattından icazet alarak İstanbula gelerek Mevlevî tarikatına katılmış ve Yenikapı Mevlevihanesine yerleşmiştir. (Alparslan-2016) Tâ'lik yazının Mevlevîler arasında yaygın olmasında bu durumun etkili olduğu düşünülmektedir.

Tâ'lik yazı sanatında Mîr İmâd mektebinin Osmanlı'daki temsilcisi olan Mehmed Es'ad efendidir. Mehmet Esad efendi doğuştan solak ve felçlidir. Bu maksatla kendisine solak manasına gelen "Yesari" lakabı verilmiştir. Felçli olmasına rağmen küçüklüğünden itibaren hat çalışmalarından asla kopmamış olan hattat, Mehmed Dedezâde Seyid Efendi'den kısa zamanda sanatını ilerleterek Kâtibzade Mehmed Refî' Efendi ve İsmâil Refik'in de kendisine onay vermeleri ile mezun olmuştur.

Türk Tâ'lik mektebinin kurucusu ve Mehmed Es'ad Yesârî'nin oğlu olan Yesârîzade Mustafa İzzet Efendi (ö.1265/1849) İstanbul'da doğmuştur. Medrese tahsili ile beraber esnasında Tâ'lik yazıyı babasından öğrenerek icâzet almış olan hattat babasının vefatına kadar onun tarz ve üslûbundan ayrılmamış ve onun gibi yazmaya muvaffak olmuştur. Yesârîzâde babasının yazılarındaki en güzel harflerini seçerek yazıda bir standart oluşturarak babasının yazıda eksik bıraktığı yerleri tamamlamış ve kendi mektebini oluşturmuştur.

Yesârîzade'nin en meşhur öğrencileri İsmâil Hakkı (Kıbrısîzade) (ö.1200/1875), makalemize konu olan Hattat Ali Haydar Bey (ö.1287/1870), Mustafa İzzet Efendi (Kazasker) (ö.1200/1875) ve Abdülfettah Efendi'dir (ö.1230/1814)

Tâ'lik yazıda Yesârîzade'nin oluşturduğu Türk mektebi ile İran mektebinin birbirinden ayrıldığı iki husus ise şunlardır:

Birincisi; Kesin kurallar: İran mektebinde aynı kalınlıktaki kalemle yapılan harfler birbirine benzemekle beraber dikkatli incelendiğinde harflerin birbirinden farklı olabildiği görülmektedir. Harflerin keşideli olarak yazılan ölçüleri on veya on bir nokta olduğu halde keşideler, aynı yazı içerisinde farklı yerlerde yedi, sekiz veya dokuz nokta oldukları görülmektedir. Türk mektebinde ise harflerin kuralları kati ve kesindir aynı ölçüler ve şekiller birbirini takip eder. Bunun dışında bir ölçü farklılığı olur ise bu yazıda bir eksiklik ve noksanlık olarak görülür. Aynı şekilde uzatılarak yapılan keşidelerde harflerin uzunlukları standart dışına çıkmamaktadır.

İkincisi; fiziksel görünüm: Yazının fiziksel görüntüsünde İran mektebi ile Türk mektebinde farklılıklar şöyledir. İran mektebinde yazılan harflerin aradaki boşlukları sıkışık, kelimelerin arasında oluşan boşluklar ise dardır. Türk mektebinde bunun tersine harflerin aradaki boşlukları ferah, kelimelerin arasında oluşan boşluklar ise geniştir. Ayrıca İran mektebinde kelimelerin satıra diziliminde harflerin açısı türk mektebine göre daha dik yapıdadır (Alparslan-2016).

Hatat Sami Efendi (ö.1330/1912) XIX. yüzyılın en büyük hattatı Sâmi Efendi'dir. Sâmi Efendi, İsmâil Hakkı Efendi (Kıbrısîzâde) ve Ali Haydar Bey'den tâ'lik yazıyı meşk etmiş, kendi gayret ve çabalarıyla yazıya yeni bir yön vererek yazısını kendi zevk ve üslubuyla harmanlayan Sâmi Efendi hocalarını kıyas edilmeyecek bir seviyede geçmiştir. Türk Tâ'lik mektebinde Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin yazıda eksik gördüğü taraflarını tamamlayarak Yesârîzâde'nin mektebini geliştirerek estetik ve güzellik bakımından tâ'lik yazıyı zirveye çıkarmıştır. Aklam-ı Sitte yazılarında usta bir Hattat olan Sami Efendi özellikle maharetini celî sülüs ve celî tâ'lik yazıda göstermiştir. Yazıyı kurşun kalemle resmederek yazma kabiliyetine sahip büyük bir üstad olan Sami Efendi "Celî yazmadan esrâr-ı hatta vâkıf olunmaz" ve "Celî benim hem elimde hem de kafamda mevcuttur" sözleriyle yazının esrarına hâkim olduğunu işâret etmiştir (Alparslan-2016).

2. HATTAT ALİ HAYDAR BEY

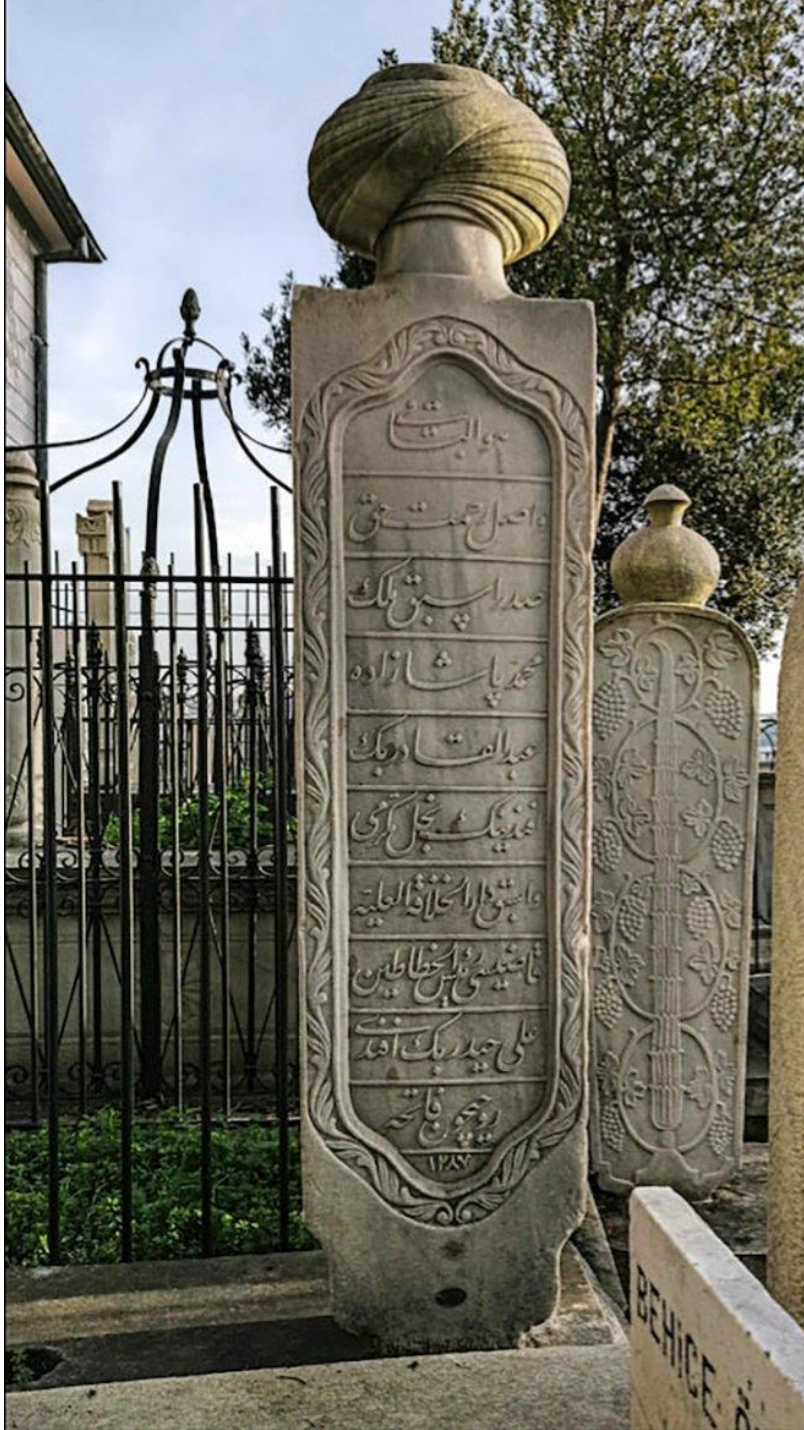
Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin önde gelen öğrencilerinden olan Ali Haydar Bey aynı zamanda tâ'lik hat ustası ve son devrin büyük sanatkarı Sâmi Efendi'nin tâ'lik yazı hocasıdır.

Ali Haydar Bey H.1217/1802 yılında İstanbul'da doğdu. Eski sadrazamlardan Melek Ahmed Paşa'nın torunudur. Bu sebeple bazı imzalarında bunu "Hafid-i Melek Paşa" şeklinde belirtmiştir. Müderris, Galata Kadısı ve Filibe Mollası, H.1271/1855 Mekke, H.1279/1863' ve İstanbul payelerini aldı. Tâ'lik yazıyı Mustafa İzzet (Yesârîzâde) Efendi'den meşk ederek mezun olmuştur. Ortaköy, Dolmabahçe camilerinin kitâbeleri ile Selimiye Kışlası büyük kapı kitâbesi Ali Haydar Bey imzalıdır. Sultanahmed Camii'nde bulunan Celi Tâ'lik zerendûd "el-Kâsibu Habîbullah" levhası çok meşhurdur. Ali Haydar Bey, 28 Rebiulevvel 1287/28 Haziran 1870 tarihinde vafat etti. Kabri Yahya Efendi Haziresi'nde olup kabir kitâbesi talebesi hattat Sâmi Efendi tarafından yazılmıştır (Berk-2012). (Resim-3)

Hattatın hayatıyla ilgili bir diğer kaynakta ise: 3 Rebi'ü'l-âhir 1287 (3 Temmuz 1870) tarihli Terâkki Gazetesi'nde bulunan vefât haberi şu şekilde ilan edilmiştir. Hattat-ı benâm ve hatt-ı Tâ'lik'de İmâd-ı Rûm olmakla meşhur-ı en'âm olan dârü'l-hilâfeti'l-âliyye kadısı sâbık Melek Mehmed Paşa hafidi Alî Haydar Bey Efendi, şehri sâbıkın 28.salı günü hulûl-i ecelî mev'ud ile irtihâl-i sarây-ı beka eylemiştir. Merhûm-ı mûmâ-ileyh, sahîhân hıttâ-i Rûm'da İmâd'afa'ikâsâr-ı hüsn-i hac ile sahife-i âlemde ibka-ymâm etmiş hüner-verân-ı asr dani düğünden ve fâtıbâ'isi esef-i kadr-şinâsân olmuştur. Rahmetullahi-aleyh " ifadeleri yer almaktadır (İnal-1970).

İstanbul'da doğmuştur. Sudûrdan Abdülkadir Bey'in oğludur, sadrazam Melek Mehmed Paşa'nın torunu olan hattat yazılarına bazen Melek Paşa torunu manasındaki "Hafid-i Melek Paşa" imzasını atmıştır. Yesarizâde'den tâ'lik yazıyı meşk ederek mezun olmuştur. Müderrislik, Galata kadılığı ve Filibe mollalığı yapan hattat Mekke ve İstanbul pâyelerini almıştır. 1868'de İstanbul kadılığına getirilmiş ve 28 Rebîulevvel 1287' tarihinde (28 Haziran 1870) vefat etmiştir. Kabri Yahyâ Efendi Dergâhı haziresinde olan hattat sevenleri tarafından halen ziyaret edilmektedir. Kabir kitâbesi öğrencisi Sâmi Efendi tarafından yazılmıştır.

Ali Haydar Bey'in eserlerini çoğu müze ve koleksiyonlarda olmakla beraber kitabe yazıları ve taşa işlenmiş yazılarından bazıları şunlardır: Ortaköy Camisi, Kasımpaşa Mevlevîhânesi, Dolmabahçe camisi, Kabataş Rıhtımı, Selimiye Kışlası gibi. Çarşambalı Ârif Bey ve Sâmi Efendi kendisinden tâ'lik yazıyı öğrenenler arasında önde gelen öğrencileridir (Derman-1982).

Resim 3: Ali Haydar Bey'in Kabir Taşı

Resim 4: 28727Envanter Numaralı Eser

Eserin Künyesi

Envanter numarası	: 28727
Yazı türü	: Celî Tâ'lik
Okunuşu	: Yâ Hazreti Pîr Seyyîd Abdülkâdir Geylânî kuddise sirrahu'l-azîz
Dili	: Arapça
Manası	: Ey Hazretî Pîr Seyyîd Abdülkâdir Geylânî Ruhun mukaddes olsun
Hattatı	: Ali Haydar Bey (1217/1802-1287/1870)
Yazım yılı	: Tarihsiz.
Eser ölçüleri	: 50 x 142 cm.

Eserin Özellikleri:

Eser satır istifi şeklinde celî tâ'lik hattı ile 16 mm kalem kalınlığında siyah zemin üzerine zerendûd tekniği ile meydana getirilmiştir. Altının zemin üzerine uygulanarak parlatılması manasına gelen zerendud, hattat ve tezhip sanatçıları tarafından sıkça kullanılan bir metod olmuştur. Bu teknikte hattat yazının kalıbını çıkarır, kendi veya işine güvendiği bir müzehir tarafından uygulaması yapılmaktadır. Eserin altında imza bulunmaktadır. İmza da “Nemekahû Alî Haydar” yazmakta olup ibare “Ali Haydar yazdı” manasını taşımaktadır. Yazının orta kısımdaki boşlukta daha küçük bir kalemle istifli bir şekilde yine tâ'lik yazı ile yazılmış “Aziz ruhun mukaddes olsun” manasına gelen arapça “Kaddesesirrahulazîz” yazılmıştır. Yazının kenarlarında köşe kısımları yuvarlak şekilde altın ve beyaz renk boya ile ana ve kuzu cedveller çekilmiştir. Eserin cedvel dışında kalan kısmında üst ve alt bölgelerde orta kısımdan kalın başlayarak sağa ve sola doğru incelen bir formda kurdele motifi altın ve beyaz renk boya ile tezyin edilmiştir. Eserin köşe kısımlarında ise tezyinatı tamalayıcı olarak altınla müzeyyen çiçek demetleri ve içerisinde beyaz renkle süleme unsurları bulunmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Hattat Sami Efendi'nin yazılarındaki kompozisyon ve harf olgunluğunun daha iyi ortaya çıkartılabilmesi

hocasının eseri ile karşılaştırma yapılarak mukayeseli bir örnekleme yapılmıştır. Tâ'lik yazının gelişimini göstermesi açısından bir gösterge olarak nitelendirilebilir.

Ali Haydar Bey'in bu eseri öğrencisi Sâmi Efendi'nin benzer bir eseri ile mukayese edildiği zaman iki eserde benzer özelliklerin olduğu görülmektedir. Her iki eserde de bulunan tâ'lik yazıya mahsus doluluk hissi ilk göze çarpan unsurdur. Harfler arasındaki boşluk dengeleri ve harflerin şekillerindeki benzerlikler iki eserin ortak özelliği olduğu söylenebilir. Eserlerde ki bazı farklar ise şunlardır: Sâmi Efendi'nin "Dal" harflerindeki uzunluk ve dikine çıkan harflerinin sağa eğim farkı, "Pir" kelimesinin yazımında bulunan sola eğim ve keşideli şekilde uzatılan harfin sonundaki bağlantının Ali Haydar Bey'in yazısında daha tok yazılması olarak söyleyebiliriz. Ayrıca Ali Haydar Bey'e ait olan eserde ki noktaların her birinin açısı farklı olduğu görülmektedir. Bu noktaların zerendud işlemi yapan kişiden mi yoksa hattatın kalıbından mı kaynaklandığı anlaşılmamaktadır. Her iki esere genel olarak bakıldığı zaman altta bulunan Sami Efendi'ye ait yazının satır olgusu ve kendi içinde tutarlı harf dengeleri ve harflerin birbiriyle münasebetleri açısından daha olgun bir eser olduğu söylenebilir.

Resim :5 (Üstte) Katalog eseri, (Altta) Sâmi Efendi'ye ait levha örneği

Konya Bölge Yazma Eserler Koleksiyonunda, satınalma, devir, bağış yoluyla gelmiş olan birçok eser bulunmaktadır. Bu eserlerin arasında araştırmaya değer her biri birer tarihi vesika niteliğinde pek çok sanat eseri vardır. Bu eserler hat, tezhip, minyatür, cilt gibi sanatlarımızın nadide birer örneğidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde çalışma konusunu oluşturan Ali Haydar Bey'e ait tâ'lik levha alanda önemli bir literatür eksiğini tamamlayacaktır. Özellikle Tâ'lik hat konusunda kısıtlı sayıda bulunan çalışma bulunmaktadır. Bu açıdan da çalışma ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu ve benzeri nadide eserlerin kültür mirasımız olarak gelecek nesillere aktarılabilmesi ve araştırmalara ışık tutabilmesi için gerekli restorasyonların yapılarak sergilenmesi temennimizdir.

KAYNAKÇA (REFERENCES)

- Boydaş, Nihat;Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım, İstanbul, 1994.
- Derman, M.Uğur; “Hat”, Tdv İslam Ansiklopedisi, C. 16, İstanbul 1997, S. 427.
- Alparslan, Ali;Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, İstanbul 2016,
- Berk, Süleyman; Devlet-İ Aliyye'den Günümüze Hat Sanatı, İnkılap Basım Yayım, İstanbul, 2022.
- Serin, Muhittin; Hat Sanatı Tarihi Ekoller Ve Takipçileri C.1 ,İstanbul, 2019,
- Derman, M. Uğur;Harflerin Aşkı, İstanbul. 2014,
- Özcan, Ali Rıza; Türk Nestâ'lik Ekolü, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı Hat Programı, Sanatta Yeterlik Eser Çalışması, İstanbul 1996,
- Berk, Süleyman; İstanbul'un 100 Hattatı, İstanbul 2012,
- İnal, Mahmut Kemal, Son Hattatlar, İstanbul 1970,
- Derman, M.Uğur; “Ali Haydar Bey”, Tdv İslam Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul 1982, S. 395-396.